

Олекса Воронай

В Дев'ятих
Крузі...

Дубі

Лондон 1953

Рубі

Олекса Воропай

В ДЕВ'ЯТИМ КРУЗІ. . .

765
БІБЛІОТЕКА
ІМЕНІ О. СЛІЖИЧА
ВУЛ. ГРУШЕВСЬКОГО. 4

Видання СУМ-у

Лондон, 1953.

1890

Видано засобами КК СУМ-у і Комітетів Осередків з Болтону, Брадфорду, Галіфаксу, Бері, Рочдейл, Лондон, Коventри, Сток-он-Трент, Мідлетон і Гуддерсфілд в 20-ту річницю голоду в Україні.

Printed in Great Britain by

"Ukrainian Publishers Ltd.", 237 Liverpool Rd., London, N. 1.

З друкарні «Української Видавничої Спілки»,
237, Ліверпул Род, Лондон, Н. 1. Тел. НОР-1828.

«Вважай на магію страшних чисел:
Ось пекло, це землі частина шоста,
А край зелених верб і пишних зел. . .

* * *

Останній в пеклі круг, дев'ятий круг. . .»

Юрій Клен — «Терцини».

ВСТУП

Ми схилиємо чоло перед могилами мільйонів мучеників, що були замордовані комуністичною Московією найстрашнішою, голодною смертю в 1933-му році.

Це такою смертю були мордовані селяни-хлібороби в багатющій аграрній країні, з глибокими плодючими чорноземами в смузі помірного клімату. Люди вмирали від голоду в країні, де завжди були достатні врожаї, щоб не тільки повністю забезпечити своє населення, а ще й тримати значне місце поміж іншими країнами світу в експорті найкращих гатунків твердих пшениць. Від голоду конали люди в країні, що її справедливо називають коморою Європи, а більшовики іменують житницею СРСР.

Ворог-окупант, червона Москва, організувала голод, щоб цією, нечуваною по своїй жорстокості, карою, скорити непокірну Україну, зробити з неї слухинну колонію.

З 1929-го року починається, як казали комуністи, «суспільна колективізація на базі ліквідації куркуля, як кляси». На мові нормальних людей — це значить: остаточне і масове грабування селян — конечна мета комуністичної доктрини.

Селяни України, правильно розуміючи колективізацію, як новітню форму рабства, відверто протестують. В 1930-31 рр. у тій частині України, що була окупована москалями, виникають селянські повстання, але вони жорстоко придушуються комуністичною владою.

Так у червні 1931-го року, щоб придушити повстання селян у селі Михайлівці, Дунаєцького району на Кам'янець-Подільщині, виступив з Проскурова кавалерійський полк. Керував цією операцією сам командир корпусу — Дьомін. Він оточив з усіх боків село і спалив його артилерійським вогнем. Коли село згоріло, на пожарищі енкеведисти вилунали все чоловіче населення — від 15-ти років до глибокої старости. Тоді «сталінські герої» вивезли з села понад три сотні чоловіків і п'ятдесят жінок. Ніхто з них більше до села не повернувся. І це за протест проти колективізації, що проголошена була в свій час «добровільною».

В 1930-му році, у вересні місяці, було повстання в селі Рудківцях на Поділлі. Селяни повстали, протестуючи проти колгоспів. Коли приїхали землеміри нарізати землю для колгоспу, селяни їх вигнали. Через два дні землеміри приїхали в село з поліцією, але й поліцію вигнали селяни. Через три дні з Вінниці, у повному бойовому виряді, прибув загін енкеведистів. Озброєні «до зубів» — «герої» обступили село і примусили його здатися. Коли увірвалися в село, то відібрали 28 осіб найактивніших селян. Двоє з них — Гайдученка Івана і Прохницького Остапа розстріляли тут же на місці, без суда, а інших вивезли і доля їх не відома. . .

В 1929-30 рр. на Білоцерківщині оперував повстанчий загін отамана Шпака, героя Визвольних змагань 1918-20 рр. Одне слово «Шпак» наводило жах на комуністів-москалів. Селяни розповідають багато веселих анекдотів про те, як комуністи в часи колективізації, навіть птаха заборонили називати його власним іменем: «Гаворіте — «скворець» патаму, що «шпак» — это контрреволюція!»

На Київщині оперувала група Врублевського. Сам Врублевський — петлюрівець, а більшість членів його групи були колишні червоні партизани, які аж

тепер роздивилися — за що вони колись боролись.

Відомі в той час масові повстання на Кубані, Дону теж були жорстоко придушені комуністами.

Москва розуміла, що це початок українсько-російської війни, якої вона дуже боялася, пам'ятаючи період Визвольних Змагань 1918-21 рр. Розуміла Москва ще й те, що економічно незалежна Україна — це постійний і дуже поважний контрагент комунізму. Тим більше, що в селах України було ще багато національно-свідомого і морально-сильного елементу, що плекав у своєму серці ідею самостійної, ні від кого незалежної Соборної України.

Отже, щоб остаточно поневолити Україну, щоб покорити її населення, треба було боротися. Відвертої боротьби комуністи боялись, бо широкі маси населення були проти них. І ось червона Москва стає на найганебніший шлях — тридцять п'яти мільйонний нарід підсоветської України морить голодом.

В підготовці цього нечуваного злочину, як і при колективізації та ліквідації так званого куркуля, а насправді національно-свідомого елементу України, Москва спирається на комуністів-москалів, кримінальних злочинців та морально-негідний елемент.

В 1932-му році, зразу ж після збору врожаю, Україні накладають непосильні пляни хлібозаготівлі та заготівлі всіх інших сіль.-госп. продуктів. Але зруйнована колективізацією та розкуркуленням Україна, не може виконати ані пляну хлібозаготівлі, ані інших господарчих плянів. Злидні, навіть голод, що вже тоді почалися в Україні, не турбував Москву.

За безпосереднім натиском з Москви, Рада Народніх Комісарів УРСР від 6-го грудня 1932-го року внісла таку постанову:

«...1) негайно стримати довіз до тих місцевостей ^{*)}, і припинити всяку державну і кооперативну торгівлю там. Державні і кооперативні крамниці замкнуті, а крам вивезти; 2) заборонити торгівлю продуктами першої потреби, що досі провадили колгоспи і одноосібні госпо-

^{*)} Тут розуміються ті місцевості України, що не виконали пляну заготівлі.

дарства; 3) припинити всяке кредитування цих місцевостей, а дані вже кредити — негайно стягнути; 4) переглянути особовий склад адміністрації і господарчих організацій і усунути з них ворожі елементи; 5) так само зробити і по колгоспах, усуваючи звідти контрреволюційні елементи, що роблять саботаж...»

Газета «Пролетарська правда» від 10-го грудня 1932-го року коментуючи, схвалює цю «історичну» постанову Ради Народніх Комісарів УРСР, а селян України називає зрадниками «інтересів пролетаріату».

Коротше кажучи, «уряд» не керував, а воював зі своїм населенням.

11-го січня 1933-го року на об'єднаному пленумі ЦК і ЦКК ВКП(б), Сталін виголосив промову про роботу на селі: «О работе в деревне». В цій промові Сталін підкреслив, що головна хиба партії в її роботі на селі — це труднощі з хлібозаготівлею, насамперед в Україні, де «... в колхозах заправляють бившіє петлюровци», які застосовують нову тактику «тихої сапи».

Після цієї промови Сталіна, 24-го січня 1933-го року, ЦК і ЦКК ВКП(б) у своїй резолюції прийшли до висновку, що ЦК КП(б)У цілком незадовільно керував колгоспами та виявив «брак класової чуйности». Особливо це виявилось по т. зв. «вирішальних областях України» — Харківській, Дніпропетровській та Одеській. А щоб справу «налагодити», щоб Україні «допомогти», ЦК ВКП(б) відрядив з Москви в Україну П. П. Постишева на посаду секретаря ЦК КП(б)У та на першого секретаря харківського (столичного) обкому і містпаркому.

На посаду секретарів обкомів Дніпропетровської та Одеської областей з Москви приїхали Хатаевич та Вегер. Крім цих трьох «тузів», приїхали в Україну десять тисяч «досвідчених та перевірених» комуністів з Москви і Ленінграду — «десятитисячники». Всі «десятитисячники» були розміщені по районних центрах, сільських радах та колгоспах на посади комірників, голів колгоспів, сільрад, секретарів райкомів та голів райвиконкомів.

Це ще не все. Разом з Постишевим, Хатасвичем та Вегером приїхав в Україну колишній шеф місцевого ДПУ Балицкий на посаду начальника НКВД. Приїхав він теж не сам, а з «досвідченими і перевіреними» . . . Балицкий уже два роки перед тим виконував обов'язки заступника Менжинського в Москві. Повернувся в Україну з «добрим» вишколом.

Але й це ще не все.

Кінчаючи свою промову — Сталін сказав:

« . . . Я думаю, що політвідділи МТС і радгоспів є одним із тих вирішальних засобів, при допомозі яких можна буде усунути ці недоліки в найкоротший термін». *)

Отже, в Україну ще поїхали з Москви та Ленінграду політвідділи МТС і радгоспів. Всіх політвідділів в Україні нараховувалось понад шістсот, кожний з них складався з п'яти чоловік: начальник та його чотири заступники, в тому числі один по НКВД та другий по комсомолу. Це крім обслуги, що теж в більшості випадків була привезена з Московщини, бо місцевому населенню недовіряли. А ще ж члени родини. . .

Вся ця величезна навала москалів-комуністів, як люті звіри накинулись на, вже й без того, розтерзану і пограбовану Україну.

Вони швидко ввійшли в контакт з «мерзавцевімі», «подлецовімі» та «свінягінімі», що вже були в Україні і в «мистецтві» грабувати селян мали неабиякий досвід.

Крім того, вони згуртували навколо себе злочинно-кримінальний елемент з місцевих комсомольців і активістів, озброїли їх довгими залізними щупами, загостреними на одному кінці, і почали діяти . . .

В кожному селі, по всій Україні, день і ніч ці хижі зграї ходили від хати до хати і шукали хліба. Вони пробивали залізними щупами підлогу, штурхали стіни, скопували подвір'я, город, сад, їздили по полях та левадах. . .

*) « . . . Я думаю, что политотдели МТС и совхозов являются одним из тех решающих средств, при помощи которых можно будет устранить эти недостатки в самый короткий срок».

«Правда», 17-го января, 1933 года.

Все, що знаходили — забирали: зерно, борошно, крупи . . . , залишаючи цілі родини без шматка хліба.

—Боже ж мій, чим же я буду дітей годувати?! Плакала вдова в селі Курилівці, Хмельницького району на Вінничині.

—Пустьдохнутьвместес табой! — відповів замістьник начальника політвідділу Уладівської МТС — молодий москаль з «горада Леніна» . . .

З великими труднощами селяни дожили до весни. Весною ж люди почали пухнути і вмирати від голоду. Почалося те страхіття, що справедливо назване сатанинським шалом на нашій Боголюбивій Україні.

ТЕ, ЩО Я БАЧИВ ВЛАСНИМИ ОЧИМА

Села моєї дільниці

I

Весною 1933-го року я працював дільничим агрономом Уладівської МТС на Вінничині. Моя дільниця була розташована понад річкою Буг, в десяти кілометрах від Хмельника — типово провінційного містечка на Поділлі.

Села, які я обслуговував, були теж типово подільські, з якими яблуневими садами,городами до берега та зеленими левадами, що простяглися довгою смугою понад тихим Бугом.

Мешкав я в селі Клітищах. Це було найбільше та, мабуть, і найбагатше село з усіх сіл моєї дільниці. На подвір'ях ще стояли залишки господарчих будівель: стодоли, комори, стайні, сажі для свиней, в садах — сушільні для вишень та яблук. Хати теж ще були не зовсім розкриті й обдерті, як по інших селах. Все це ознаки колись заможного села. Недаремно ж «подлецові» і «негодяєві» називали Клітище куркульським селом.

Селяни при кожній нагоді згадували ті добрі часи, коли вони господарювали самі в своєму господарстві. Тоді теж не завжди було з «медом» та бодай не мали справи ані з колгоспом, ані з безконечними «уповноваженими», що як голодна сарана нападали на їхнє село.

Крім яблуневих садів та розкішних городів, в цьому селі була ще традиція плекати коні.

—Бувало, як виїдемо в Хмельник на ярмарок, то ніхто вже не питає — звідки. Гляне на коні та й знає — з Клітищ! — розказували господарі.

Та це було колись. Тепер у час, про який іде мова, в довгій напівтемній стайні, під очеретяним дахом, стояли не коні, а якісь кошлаті, згорблені опудала і жували суху січку з озимої соломи.

Коням в колгоспі жилося погано, але людям ще гірше... Пам'ятаю, що саме там, на колгоспному подвір'ї коло стайні, я вперше побачив пухлу від голоду людину. Це був старий чоловік, сивий. Він вийшов на колгоспну роботу з сокирою в руках. Під його очима були «налиті мішки», шкіра на опухлинах, як мені здавалося, мала особливий шкляний відтінок. Руки теж опухлі. На пальцях пухлість потріскалась і з тих тріщин витікала прозора рідина з дуже неприємним запахом.

Пізніше, тієї ж весни і в тих же Клітищах, я бачив «імпрозантніші картини» людського страждання від голоду, але цей перший випадок справив на мене найбільше враження. Навіть тепер, через двадцять років, після багато чого пережитого і баченого, я не можу позбутися того враження.

Я був тоді двадцятирічним юнаком, на життя дивився крізь «рожеві окуляри» і не знав, що за хитро-сплетеною мішурою більшовицької пропаганди саме такі картини — страждання від голоду — найреальніша річ.

Це було в квітні місяці, тоді ще опухлий від голоду чоловік — був дивиною.

В травні почались дощі. Дощі падали майже щодня і зелень буйно розвивалась. На необроблених городах, садах, понад дорогами — скрізь, де тільки можливо, росли величезні бур'яни. Голодні люди накинулись на зелень і почали їсти варену лободу, щиріцу, кропиву — все, що тільки з погляду голодної людини придатне для їжі.

Люди, наївшись зелені, інколи навіть сирої, масово пухли і вмирали. В другій половині травня смертність від голоду була така велика, що колгоспна підвода, спеціально для цього призначена, щодня когось вивозила на цвинтар.

Мертві тіла звалювали без трун по кілька в одну яму і присипали землею без будь-яких звичасвих чи релігійних обрядів. Це був час, коли приниження людської гідності було доведено до крайніх меж.

Сталін у своїй промові 11-го січня 1933-го року, сказав:

«... Ми маємо владу, ми диспонуємо засобами держави, ми покликані керувати колгоспами і ми повинні нести всю відповідальність за роботу на селі...»

«Правда», 17 січня 1933 року. (Переклад мій О. В.)

Ми і нащадки наші будемо вимагати цієї відповідальності від комуністів.

II

Начальником політвідділу Уладівської МТС був матрос з Кронштадту. П'яний і жорстокий, він кричав на зборах робітників і службовців МТС: — «Забрати хліб до зерна! Вирвати с рук контрреволюції матеріальну базу! Голодом заставить мужика працювати в колхозі! — Вот директиви партії і правління!!!»

Робота в колгоспах йшла погано. Плянтації цукрового буряка заростали бур'янами, посів зернових затягнувся аж до кінця травня місяця, в колгоспних садах і городах «вили вовки» — скрізь і все стояло без належного догляду.

«Кронштадтський матрос» роз'їжджав по колгоспах чорною блискучою «ішкою» і, нічогосінько не розуміючись в сільському господарстві, не зважаючи на страждання селян від голоду — скрізь і в усьому бачив дію «тихої сапи» куркулів та петлюрівців.

— За саботаж, за розлаженіє колхозов — с работи снять, атдать пад суд!!!

це були його типові вигуки. Звичайно після такого «закликання» на другий день з'являвся заступник нач. політа по НКВД, оформляв справу, а на третій день жертва зникала з «горизонту» ...

В оригіналі: «... ми стоїм у власті, ми распалагаем средствами государства, мы призваны руководить колхозами і ми должны нести всю полноту ответственности за работу в деревне ...» «Правда» 17 января 1933 г.

Так за одну весну зникло десятки голів, бригадирів і поліводів.

Заступником по комсомолу був молодий студент-недоучка, теж з Ленінграду. Цей уже їздив по колгоспах не машиною, як його начальник, а парохінною бречкою з фірманом.

Одного разу в травні місяці, він приїхав на бурякову плянтацію Клітищанського колгоспу. Якраз я був на тій плянтації і готував розчин хлористого барію*) для обприскування буряків проти гусені-лучного метелика.

—Что это ты делаешь?

Спитав зам. політ. по комсомолу. Я пояснив.

— А на человека этот яд тоже действует?

— Так, діє. Ця отрута спричиняє відлив води з тканини і від того наступає параліч кишечника. Смерть повільна і тяжка.

— Садісь ко мне на бречку, поедем в село!

Я сів. Ідемо. Дорогою він розповів, що в його господині, де він мешкає, хтось забрав з льоху квашені яблука — а він так їх любить! Правда, забрав не всі, ще одна діжка лишилася. І ось, він хоче піхмати злодія на «приманку» — зробити розчин хлористого барію, вкинути туди кілька яблук і лишити незамкнуті двері.

— Пусть пажрыот в свайо удовольствие! А?! Ха-ха-ха! Заболіт животік. А?!

Я сказав, що вже не маю хлористого барію, що все віддав на буряки. . . і, взагалі, це так не гуманно...

— Ха-ха-ха! Гуманно! . . . Гуманізм — это мелкобуржуазная теория. Ми, брат, строім социализм крепкими руками. Нечего нюни распускать!

— Тепер так багато вмирає від голоду, пухнуть. Ось, учора. . .

— Не гаварі — хватіт. Знаю! Это всьо врагі советской власти вмирают. Ничего, людей у нас хватіт! До фірмана — Грішка, паганяй скарей, а то жрать хочітся!!

III

Гарний соняшний день. Рясно цвітуть яблуневі сади, гудуть бджоли, час-від-часу пролетить над го-

*) Барій-хлорид є барієва сіль хлоридної кислоти

ловою ластівка, чи пурхне горобець. Мир і благодать!

Я їду вулицею в селі Курилівці. Кінь іде кроком, повільно переступаючи з ноги на ногу, а його не жечу — поспішати нікуди, а навколо «море» яблуневого цвіту. Чудесно...

Ані на вулиці, ані в подвір'ях — ніде нікого не бачу. Це, між іншим, характерно для того часу. Люди рідко з'являлися на вулиці. Ті, що здужають, ходять у колгосп на роботу, бо там варили ячмінний куліш і раз у день давали їсти. А ті, що вже не здужають, сиділи в хаті, чи десь у бур'яні і рідко з'являлися на «світ Божий».

Під'їжджаю до школи і бачу: сидить проти сонця хлопчик років десяти, схилив голову і ніби куняє. Я пізнав його. Це був Микола, він не раз випрягав мого коня на колгоспному подвір'ї. Зупинився і гукаю:

— Миколо, іди, поїдеш зі мною!

Хлопець кволо підняв голову, байдуже глянув на мене і знову схилився. Я зліз з «бідарки», підійшов до нього і питаю:

— Що з тобою, Миколо. Ти хворий, чи що?

— Їсти хочу!

Я мав з собою шматок хліба. Витягнув з течки і дав йому. Микола взяв хліб і почав гризти...

Ввечорі я повертаюсь додому тією ж дорогою. Бачу: лежить Микола вже мертвий, а в руці недогризений хліб.

IV

Лікарем у селі Клетищах був мій приятель — Борис Олександрович. Він теж недавно скінчив свої студії і починав кар'єру участковим медиком. Жартуючи, він сам себе називав «дільничим клізмарем». Тоді так часто і так багато людей хворіло на шлунок, що «клізма» була у великій моді. Борис Олександрович усю весну не розлучався зі спеціальною торбою, де «покоїлась» шкляна банка, з довгою гумовою кишкою і спеціальним наконечником.

Ми, розуміється, не раз розмовляли з ним про «сучасні події». Від нього я й довідався, що за спеціальним таємним розпорядженням «відповідних чинників», всі випадки смерті від голоду записується, як «інфекційні захворювання».

В кінці травня, коли вже смертність досягла свого апогею, комуністи заворушилися. За розпорядженням районного відділу «Наркомздраву», Борис Олександрович повідкривав по всіх селах свої дільниці «відживлюючі пункти».

Колись я був з ним на такому «пункті» в селі Клітищах. Це були дві порожні селянські хати, що стояли поруч. В обох тих хатах були дерев'яні нари, застелені соломною. На соломі лежали всі разом — чоловіки, жінки й діти. Дітей було найбільше. Хтось уночі на дверях написав: «Спасибі товаришу Сталіну за щасливе дитинство!»

Лікареві допомагали дві молоді жінки. Вони «хворих» напували молоком і годували ріденькою пшоняною кашою. Виживали далеко не всі, багато вмирало. Легше відживали жінки і дівчатка, тяжче — чоловіки і хлопчики. Якщо з десяти осіб чоловічої статі виживало шість, то Борис Олександрович називав це щасливим випадком.

Мертві тіла заносили до холодноного льоху і там вони лежали до вечора. Ввечорі приходила колгоспна підвода, забирала трупи і відвозила на цвинтар.

При мені занесли до льоху жінку і двоє дітей — матір з двома синами: шести і восьми років. Батько, ще зовсім молодий чоловік, лежав тут уже, на сусідніх нарах, і дивився, як виносили його дружину і двоє дітей. Він не плакав, сльози не текли з його очей, але погляд його був такий, що я, мабуть, не забуду його все своє життя.

Пізніше я питався про нього. Мені сказали, що він вижив і кудись виїхав із села. Цікаво, чи довелось йому брати участь у цій війні та йти в бій — «За Родіну! За Сталіна!»?!...

V

Одного ранку Борис Олександрович сів зі мною на бідарку і ми поїхали до сусіднього села. Дощ не йшов. Була тепла й соняшна погода. В полі понад дорогою росли високі бур'яни і цвіли різнобарвним цвітом. Там були й червоні маки, і білі квіти ромензілля, і сині дзвоники, а найбільше жовтої свіріпи.

І ось, поміж свіріпою щось квилить, щось наче нявкає, як котеня. Ми зупинилися, злізли з бідарки і обоє побрели в бур'ян. Довго не шукали — знайшли:

лежить молода жінка, білою хустиною пов'язана, в мережаній сорочці, боса. Пазуха розтібнета, а на голих, виснажених грудях, лазить і квилить голодна дитина. Збоку лежить біла згорнена хустка. Розгортаємо, а там паспорт — жінці 22 роки, вона з села Кожухова — це понад двадцять кілометрів від Клітвиц. Ми забрали дитину, була дівчинка. Борис Олександрович відніс її до «відживлюючого пункту» і вона залишилась живою.

Цікаво, чи ж розказав їй хтонебудь, де її мати?! . . .

VI

Машино-тракторна станція — це державна сільсько-господарська база з тракторами, механіками, агрономами та з своїм НКВД — політвідділом.

Номінально МТС має свого директора, а реально в 1933-му році все було підкорене політичному відділові в особі його начальника.

Ми, дільничі агрономи, повинні були кожного тижня відправляти в політвідділ написаний відчит про свою роботу і роботу колгоспів. Це були звичайні господарські відомості: скільки зорано, засіяно, прополено пропашних і таке інше. Відчит відправлявся не поштою, це було б дуже довго, а післанцем з колгоспу.

Одного разу, мій приятель Панас Тимофієвич — агроном з сусідньої дільниці, післав відчит, як звичайно, з післанцем. Післанець той був чоловік ще не старий, мав щось біля сорока років, але так виснажений голодом, що працювати в полі не міг, його післали віднести «сводки» в МТС. Він узив і відчит агронома.

Дорога була далека — понад десять кілометрів, коня йому не дали. Він пішов пішки і . . . до МТС не дійшов — помер на дорозі.

Політвідділ відомостей не одержав. На другий день «матрос» телеграмою викликає Панаса Тимофієвича до себе в кабінет, б'є кулаком по столі і кричить:

— Пачему своєчасно не післал атчота?!

— Я післав, товарищ начальник, але післанець дорогою помер!

— Как так — «помер»? Пачему же ти посилаеш дохлих посланцов?!

— Здорових немає, товариш начальник, село голодує. Дужчі в полі, а слабшого післали. . .

— Как так — «голодує»?! В Советском Союзе голода нет. Запомні! Это тебе кулак нашептал! А потім схилив голову над столом, ховаючи очі, як злодій, і вже м'ягшим тоном: — Уберайся вон! Да смотри мне, держі язик за зубами. . .

VII

Колгоспна робота, як я вже казав, не мала великого успіху. Найбільше клопоту було з цукровими буряками. В другій половині травня настав час проривати буряки. Ця робота дуже загайна, механізувати її неможливо — все треба робити руками.

Виснажені голодом колгоспниці не могли добре справлятися з цією роботою. Стане було на рядки бригада: 25-30 жінок^{*)} і доки дійдуть до краю, половина з них виб'ється з сил і там же, на рядках, лягають відпочивати.

Одного разу проїжджав дорогою начальник політвідділу і побачив, що жінки лежать на буряках, вирішив провчити голову колгоспу за «такої безпорядок». Поїхав у село, знайшов голову в конторі і напав на нього:

— Безобразіє! Баби работать должны, советская промышленность сырья ждёт, а ані — виш ти — лежать на плянтаці, как баріні!!!

Голова колгоспу, місцевий селянин, як міг пояснював йому, що вони не «лежат, как баріні», а вони не можуть працювати, не мають сили.

— Врешь, кулацкій падлевайло! Вот я сам паеду на поле! Я паговорю с ними, если ти, шляпа, не можеш!!!

І поїхав. Була обідня пора. На буряках, як і на інших колгоспних роботах, там же на полі, варили обід — куліш з ячмінних чи вівсяних круп. Бурякова плянтація одним кінцем доходила до лісу. Жінки понабирали в миски кулішу, посідали в холодочку поміж кущами і почали їсти. В цей саме час під'їхала «імка». Начальник виліз з машини і, не привітавшись, почав кричати:

^{*)} Чоловіки буряків не проривають, це виключно жіноча робота.

— Що, розселись по кустам?! Іш — баріні якіє! Советская промишленность. . .

— А ти, сукин син, не бачиш, що в нас ноги попухли від голоду! Га?!

Начальник політвідділу — персона грата, не звин до такої контратаки. Він тільки повернувся, щоб побачити, хто це йому так відважився відповідати, як друга молодиця миску з кулішем йому на голову — бу-бух!

По цьому сигналу молодиці, як ворони, злетілися з усіх боків і почали обливати «матроса» гарячою юшкою — залляли з ніг до голови.

Поміж молодицями була і Андрієва Килина — це одна з тих українських жінок, про яких говорять: — «під нею земля горить». Килина схопила в руки копистку, що нею мішають куліш, підскочила до начальника і почала йому вичитувати:

— А ти, чортів волоцюго, де наша пшениця?! Де наше сало?! Оце за самим кулішем буряки полоти?!!!!

Та кописткою його через плечі — раз, другий. . . «Матрос» бачить, що «не переливки» — вскочив у машину і втік.

На другий день усі чекали міліції. Килина взяла торбу і втекла до лісу. Але — все те даремно. . . і на другий, і на третій день нікого не було. . .

Начальник політвідділу, мабуть, посоромився, що його баби «кулішем частували», і не тільки міліції а й жінці, як пізніше виявилось, не признався. . .

Подорож до Києва

I

На початку червня місяця мене викликав до себе старший агроном МТС і запропонував їхати до Києва на спеціальний інструктаж при Наркомземі УССР по боротьбі з шкідниками сіль.-госп. рослин. Я погодився. Мені виписали «командіровку», дали грошей на дорогу — поїхав. . .

Живучи в селі, я не знав та й уявити собі не міг, що робилося в той час на залізницях. А робилося там те, що найкраще характеризується біблійним словом «стовпотвореніє».

Поміж Вінницею та Києвом усі станції, малі й великі, були завалені народом: свитки, чоботи, босі ноги, білі хустки, корсетки, мережані сорочки і... мішки... Мішки на кожних плечах: жіночих, чоловічих, дівочих, дитячих...

Коли зупинявся потяг, то біля кожних дверей товпилася стільки народу, що якби вагони були вдвітьтеро більші як є, то й тоді б вони всіх не забрали. Люди залазили на дах, вибивали вікна, сварилися з міліцією, залізничниками і самі поміж собою...

— Куде це ви йдете, тітко?!

— Е, сину, не питай. Чи то б я трясла свої кості на старості літ з мішком на плечах, якби не діти?! Себе вже не шкода — дітей...

В купе третьої класи, битком набитого людьми, мені пощастило зайняти місце біля вікна. Проти мене сидить молодий чоловік — тип хитрого колгоспного обліковця, сперся на клумак і куняє. Я бачу — він бореться зі сном. Спати боїться, щоб не обікрали. Обережно і пошепки починаю з ним розмову:

— З далека йдете? Десь я вас ніби бачив. До Києва може, то разом...

— Я з Калинівки, а їду далеко. В Києві вже був. Там поліція... пожиток не великий...

— Хіба до Москви?

— Туди не пускають. Я би поїхав, там хліба — хоч завались. Наш чоловік був — все дешево, багато... Я в Курск їду — там також не дорого...

І охоче розказує мені, що там, десь аж за Курском, він уже був; привіз півтора пуда житнього борошна, лишив удома і знов їде, бо того, що привіз, до «нового» не хватить... Там хліб є, люди голоду не знають, а ціну на борошно й картоплю набили наші люди. Колись там було дешевше, а тепер за пуд житнього борошна просять 35, а то й 40 карбованців. Картопля була три, а тепер уже по 7 карбованців «мера» — наших 20 кілограмів.

— А на наших базарах скільки?

— На наших дорого: борошно 250-300, картопля 85-90 карбованців пуд. Та ще й не найдеш. З-під поли торгують, бо ж заборонено — міліція відбере, як узнає.

— А там, в Росії, не заборонено?

— Ні, там ні. Торгуй скільки хочеш. Там такі базари, як у нас ще за «непу» були.

Почувши, що ми говоримо про хліб та базари, до нас приєднався ще один співбесідник, що сидів збоку, а потім і з верхньої полиці почав відзиватися хриплий бас. І так потрохи та помаленько весь вагон загомонів. . .

А з того гомону, з тих оповідань, я довідався, що до Росії за хлібом їздять багато людей. Їхати туди заборонено. Залізничні каси не продають квитків тому, хто не має «командіровки». Люди пускаються на дивовижні хитрощі, вигадують різні причини, різні способи, щоб тільки поїхати в ту ненависну Росію і за останні кожухи, килими та полотна замінити хоч трохи щось їстивного, привезти додому і врятувати дітей від голодної смерті. . .

Туди, до Росії, ще якось вдається проїхати, але назад — тяжче. З клунками до пасажирських вагонів не пускають, доводиться влізати в порожні «товарняки».

З Росії в Україну день і ніч ідуть порожні транспортні вантажівки та велетенські комори «Заготзерно», битком набиті українським хлібом.

Люди потайки влізати з клунками до порожніх вагонів і їдуть, кожної хвилини ризикуючи втратити дорогоцінний скарб, що має рятувати життя тих, хто нестерпно чекає на нього вдома. . .

Транспортне НКВД часто робить облави. Енкаведисти жорстоко розправляються з «мішечниками»: відбирають клумаки, забирають гроші, а то й садовлять в «буцегарню» чи відправляють в спеціальні табори, звідки вже ніхто живим не повертається. . .

Грабують селян і залізничники. Машиністи домовляються з провідниками, зупиняють транспорт серед дороги в полі, заходять до вагонів і вимагають по 10-15 карбованців від мішка. Зібравши плату, завозять на якусь маленьку станцію чи полустанок, де рідко зупиняються потяги, всіх селян зганяють з вагонів і залишають на тому полустанкові — роби, що хоч!

Люди сидять по тижневі, а то й більше, голодні й безпритульні, хворіють і часто там же, під станцією, помирають. Доля цих людей нікого не цікавить, вони чужі й непотрібні на своїй власній батьківщині...

Коли ж пощастить знову влізти в порожні вагони «товарняка», то знову чекай грабунку або зупинки на нові тижні, на інших полустанках...

Я слухав цю сумну епопею і мене огортав жах. Страшно і дивно все це чути від людей, які вже один раз пережили, які вже бачили ці всі страхоття, ледве залишилися живі і, ось зараз, вдруге починають цю ж страшну й небезпечну мандрівку.

«Голод — каже народне прислів'я — не свій брат!»

II

Надивившись на мандруючих селян та наслухавшись їхніх оповідань в дорозі, я сподівався побачити Київ страшним, неприємним, щось на зразок тих таборів, звідки ніхто живим не повертається.

Та я помилюся. Київ зовсім не був страшним. Навпаки, він був веселий, залитий сонцем, оздоблений квітами, озвучений гудками автомашин, гучномовцями, сміхом дівчат і веселими вигуками дівчорі. Київ не відчував голоду і жив повним бадьорим життям великого міста...

Та це тільки «зверху», тільки перше враження.

Нас, агрономів, що прибули на інструктаж до Наркомзему, розмістили в будинках колишнього Михайлівського монастиря, тепер студентські гуртожитки. Обідали ми в ресторані недалеко від Софіївської площі, а для сніданків та вечер нам треба було самим купувати хліб та до хліба.

Весною 1933-го року голодували тільки села України. Міста, хоч не зовсім добре, та все ж постачалися продуктами споживання і голоду там не було. Хліб продавався без карток, в одні руки відпускали кілограм хліба. Черги за хлібом були величезні.

В одному з флігелів бувшого Михайлівського монастиря була хлібна крамниця. Черга по хліб тяглася ледве не від Хрещатика. В крамниці працювало п'ять продавців, але раніше, як через дві години простою в черзі, мені ніколи не щастило дістати хліба.

Стоячи кожного дня в черзі за хлібом, я бачив, що Київ не такий уже й веселий, як це мені здавалося першого дня. Плянове постачання міста, як і завжди при большевиках, було погане. Селяни навколишніх сіл голодували самі, а тому й не могли постачати продуктами міський ринок.

Отже, переважна більшість міщан змушена була живитися тільки тим, що можна було купити в крамницях, а в крамницях майже нічого не було. Єдина надія на хліб, але й за ним треба було ставати в чергу батькові, матері, синові, дочці — всією родиною, бож тільки один кілограм і тільки в одні руки. . .

Голодні селяни натовпом плили до міста і пішки, і залізницею — як тільки могли. Продавцям у крамницях було суворо заборонено відпускати хліб селянам.

Крім того, т. зв. «український уряд» і через пресу і через радіо нацьковував міське населення проти селян — це вони, мовляв, не скотіли працювати, саботували і створили труднощі в країні. Сам Косіор в одній з своїх промов сказав, що в 1932-му році на полях України згинуло біля 200 мільйонів пудів збіжжя. . .

Він, Косіор, так любив цитувати Сталіна, де треба й не треба, але на цей раз забув слова свого патрона, сказані ним у січні того ж, 1933-го року, на об'єднаному пленумі ЦК і ЦКК ВКП(б):

«... Якщо мова йде про відповідальність і вину, то відповідальність падає цілком і повністю на комуністів, а винні тут у всьому — тільки ми, комуністи...»^{*)}

«Правда», 17-го січня 1933 року. (Переклад мій, — О.В.).

Міщани не вірили ані газетам, ані радіо, ані Косіорові й допомагали селянам, як тільки могли: приймали безкоштовно в свої мешкання, боронили перед міліцією і вимагали від крамарів відпускати хліб селянинові, якщо він у черзі зайшов у крамницю.

^{*)} В оригіналі: «... Если речь идет об ответственности, то ответственность падает целиком и полностью на коммунистов, а виноваты здесь во всем — только мы, коммунисты...»

«Правда», 17 января 1933 года.

Пам'ятаю такий випадок. Поперед мене в черзі стояла сільська молодиця в хустині, в свиті, в чоботях — видно було, що вона не звикла вчашати до міста.

До черги підїхала вантажна автомашинна з міліцією — облава на селян. . .

Киянки вміть оточили »тітку«, стягнули з неї хустку, свиту, накинули на плечі якийсь плащ — »міщанка«.

Коли міліція відїхала, молодиця з плачем розповідала киянкам, якто в їхньому селі, колись заможньому і славному Трипїллі — стіни валяли, печі руйнували, долівки скопували та все шукали хліба. . .

— Зрїнували село, людей по миру пустили, а тепер і цього — »городського« хліба не дають за гроші купити. . .

III

Облави на селян робилися в Києві кожного дня. Ловили, як собак, труженників землі української і відвозили за місто в ті »спеціальні« табори, про які я чув, їдучи до Києва. Тут їх називали »таборами смерти«.

»Табори смерти« — це були звичайні дощані бараки з голими нрамами або старою перетертою соломою. Кормили в тих таборах так, що, знесилені голодом люди, більше тижня не витримували — мерли.

Кожної ночі мертві тіла автомашиннами звозили до т. зв. »моргів« — мертвецьких при міських лікарнях. З »моргів« трупи відправляли на цвинтар і там закопували в спільних ямах.

Такі »табори смерти« були не тільки біля Києва, а й коло Харкова, Дніпропетровська та інших великих міст України.

Кілька років пізніше я випадково познайомився з одним професором-медиком. В розмові ми згадали і про 1933 рік. . .

— Я працював тоді в головній клініці міста Дніпропетровськ — сказав професор — і мав нещастя кожного ранку оглядати мертві тіла з Дніпропетровського »Табору смерти«. Вночі їх привозили вантажні машини НКВД і звалювали купою в »мертвецькій«.

Цей же професор мені розповів, що на спеціальних зборах медичного персоналу було суворо заборонено подавати будь-яку медичну допомогу голодуючим селянам, які потрапили до міста. Це, мовляв, вороги совітської влади. . .

IV

Інструктували нас щоденно з дев'яти годин ранку до другої пополудні. Це були звичайні лекції по боротьбі з буряковою свинкою, лучним метеликом, озимою совкою, цитрусковою, блохою, тльою — шкідниками цукрових буряків.

Креслили нам на дошці розрізи похилих рівчаків, хемічні препарати, обприскувачі, опилювачі та інші речі, що колись мене цікавили, а тепер я вже про них давно забувся. . .

Поміж приїжджими агрономами я був наймолодший. Більшість — вже старі люди з неабияким життєвим досвідом і, напевно, з власними поглядами на «сучасні події». Вони не цікавились музеями, не відвідували кіно і не ходили до театрів. Увесь свій вільний час віддавали чергам до хлібних крамниць.

Були такі, що встигали побувати в трьох, а то й чотирьох чергах за день і зібрати по кілька кілограмів хліба. Той хліб вони різали, сушили, а сухарі зашивали в полотняні торби, зарання для цього приготовлені, і відправляли на село батькам, братам чи добрим знайомим.

Я, двадцятилітній юнак, цього не робив, а пізніше мав гірку нагоду пожаліти. . .

V

В Києві я пробув цілий місяць і на початку липня повернувся до МТС. Я мав одержати нову посаду з кращими умовами і вищою платнею. Мав одержати, але не одержав — відмовився.

В цей час трапилось нещастя з моєю матір'ю, що жила далеко від мене. Я пережив своє власне горе. Ні кар'єра, ні гроші, ні особисті захоплення — мене вже більше не цікавили.

Я покинув усе і поїхав відвідати пустку своєї хати і свіжу могилу рідної матері. . .

* * *

ТЕ, ЩО Я ЧУВ ВІД ОЧЕВИДЦІВ

«Говори, говори! Розпечи гнівом небесну баню. Покрий її хмарами твого горя, щоб була блискавка й грім...»

М. Коцюбинський

Голод українських селян, як злочин Кремля, так врізався в пам'ять нашого народу, що про нього можна зібрати десятки томів найжакливіших оповідань.

Згадуючи події весни 1933-го року, наші селяни виявляють дивовижну пам'ять. Вони не забувають імена померлих від голоду, пам'ятають число жертв, прізвиська активістів, які забирали хліб, і всі найменші подробиці тих подій.

Багато селян, як виявилось під час останньої війни, всі події, починаючи з 1929-го року і кінчаючи 1933-ім, старанно записували, забивали в дерев'яні скриньки й закопували в землю.

Я знаю кілька випадків, що в 1942-му і 1943-му роках, селяни повідкопували свої записки й пропонували їх редакторам місцевих газет. Та, на жаль, редактори наші мало в тих справах розумілися і надзвичайної цінності записки не побачили світ.

Оповідання про голод у селах Одещини і Вінничини я записував від селян ще по свіжих слідах — в 1934-му році, коли мені особисто доводилося бувати в тих селах.

Що ж до оповідань про Лівобережжя та Київщину, а зокрема про голод у селах, де родився і жив Г. Г. Шевченко, я записав уже тут, на еміграції, від людей, які походять з тих місцевостей.

Більшість матеріалу записано в переходовому таборі міста Мінстер (Німеччина), в 1948-му році. Там ми, мандрівники до Англії, просиділи цілий місяць у величезному бараці — бушному гаражі військових автомашин.

Була зима, робити нічого, вечорі довгі і нудні. Щоб скоротити час, люди розповідали хто що знав. А що було там багато селян з Наддніпрянщини, то вони згадували своє життя-буття під «советами» і розповідали. Я записав тоді чимало річей, а між ними і свідчення про голод весною в 1933-му році.

Для зручності весь зібраний матеріал систематизований не за часом запису і не по місцевостям, про які йде мова, а за змістом оповідання. Винятком є свідчення про голод у селах, де родився і жив ще хлопцем наш Великий Тарас.

Вже тут, в Англії, я одержав чимало листів від своїх колишніх співбесідників. Ці листи є свого роду продовженням нашої розмови. Уривки з них друкуються тут разом з оповіданнями.

Щиро дякую всім, хто своїми розповідями або листами допоміг мені зібрати цей цікавий, цінний і дуже важливий матеріал.

При цій нагоді я закликаю всіх, хто були свідками голоду 1933-го року, записувати й друкувати — хай увесь культурний світ узнає, що таке Москва!

Діти

»...А онде під тинном
Опухла дитина — голоднеє мре...«

Т. Шевченко

I

»...Народився я в селі Горбові, від Чернігова 20 кілометрів. Коли почалася колективізація, мені було сім років і я почав ходити до школи. . .

Голод ми зазнали також у 1933-му році. Мій батько та мати були опухлі. Наш сусід помер разом з жінкою від зеленого маку.

Ми теж пробували їсти різні трави: стебла кукурудзи, насіння в'язю, коріння дикої моркви, петрушки, цвіт конюшини. . . Їли люпин. Ця рябенька квасолька гірка, як перець. Треба було кілька разів її виварювати перед тим, як їсти. Від люпину мучилися на живіт, а особливо діти.

Учитель з сусіднього села плавав тоді по річці в човні мертвий. Він з'їв коріння якоїсь отруйної водяної рослини.

Одна жінка була через голод трохи помішана розумом. В ставку, замість риби, вона ловила пуголовки і їла. Діти не давали їй цього робити, а вона плакала, щоб дав хтось поїсти. Пізніше ця жінка вмерла за селом у бур'яні.

Я сам бачив виснажену голодом бабусю, що ходила по полю з зеленими колосками за пазухою. Голова колгоспу «товариш» Рожок догнав її верхи й сильно посік батою та ще й конем збив з ніг. . .

В кінці голодівки на нас положили «тверде» і нам довелося лишити хату проти зими.

Член партії Скиба Ф. — сліпий на одне око, а друге чортом дивилося — було вскочить до хати і

впершу чергу бере святі образи і кидає з усієї сили в двері або розбиває об поріг. Мати, плачучи, звертається до нього:

— Де ж я подінусь з дітьми проти зими?

— Веди та потопи!

А пізніше сам здох від туберкульозу. . .

В. К-т. (Уривок з листа).

II

В селі Степанівці на Вінничині колгоспні фірми поминали тих мерців, що не були членами колгоспу. Одна жінка-вдова в рядні повиносила своїх трое дітей на кладовище, а потім померла й сама.

В цьому ж селі в одній хаті померла жінка й залишила двоє малих дітей. Підїхала фіра, люди забрали труп матері, а дітей залишили в порожній хаті без догляду, хліба й опіки. . .

III

В селі Петропавлівці на Дніпропетровщині молодий селянин, якого розкуркулили і вигнали з села ще в 1929-му році, весною 1933-го року потайки вернувся в село.

Він уночі прийшов пішки з залізничної станції, але в село зайти побоявся. Проти його колишньої хати, де тепер жили старі батьки, росло жито, що саме викидало колос. Він заліз у те жито і заснув.

Вранці, коли зійшло сонце, він побачив таку картину: дівчинка 14-ти років, дочка Слизького Омелька — колишнього сусіди, витягнула з хати мертве тіло батька та намагалась покласти його на візок.

Боса, в одній сорочці, вся в сльозах — вона ніяк не могла справитись з тяжким тілом. . . « Я вийшов із жита — розказує оповідач — і питаюся:

— А куди це ти везеш свого тата?

— На цвинтар — каже дівчина — вони вже три дні лежать мертві в хаті. Я з ним боюся спати!

IV

В наслідок масової смертності в травні місяці по селах і містах України, як тіні, тинялися табуни голодних дітей-сиріт. «Сердобольне» начальство почало творити по селах і містах дитячі притулки.

Про один такий притулок розповідає його вихованець:

«...Батько спух і помер з голоду. Мати, вимучена голодом, одного разу ввечері поверталася з поля додому і подорозі вирвала на колгоспному полі два буряки. Бригадир-комуніст дігнав її верхи на коні і так побив, що вона ледве дійшла до хати, а на третій день померла.

Нас, сиріт — мені 10, а сестрі 6 років, забрали до дитячого притулку. Весна того року була холодна й дощова. Дитячий притулок був у старій селянській хаті з вибитими вікнами. Ми всі спали на рядняних ліжках-розкладушках. Вкриватися не було чим. Діти вночі мерзли, а при поганих харчах — хворіли і вмирали.

Вихователька давала нам, старшим дітям, заступи в руки, вела на кладовище і казала копати яму. Ми, звичайно, викопували не глибоку яму, може пів метра завглибшки.

Потім, та ж вихователька, клала голий труп померлої дитини на ряднину. Четверо вихованців брали ряднину за різки і несли на кладовище. Там вишлювали труп у яму і засипали землею.

Я так заміс на кладовище і присипав землею свою рідну сестру, а тепер тут, на еміграції, чекаю того часу, коли можна буде занести на кладовище і присипати землею того, хто дав мені таке «щасливе» дитинство...»

V

«...Весною 1933-го року — розповідає колишній селянин, тепер емігрант в Англії — мій батько вивозив на цвинтар мерців. Він був поза колгоспом і як кару за те, що він «індус»^{*)}, заставили возити трупи. Йому довелося вивезти свого двоюрідного брата, його дружину і, нарешті, їхнього сина — свого племінника. Клопець ще був живий і його можна було ще врятувати.

— Та ж він ще живий! — каже мій батько.

— Да что же, ми за ним еще раз будем ехать? Весь равно здохнет. Давай! — наказав «десятитисячник» що був головою колгоспу.

^{*)} Так називали селян, які господарювали індивідуально.

На цвинтарі всіх мерців скидали в одну яму, а того хлопця поклали зверху і він там ще три дні був живий. . . »

VI

В селі Рудківцях на Кам'янець-Подільщині в 1932-му році народилося двоє дітей, а в 1933-му одне. Всього населення 1 460 душ.

На батьківщині Т. Г. Шевченка

«Село неначе поторіло. . . »

Т. Шевченко

— Я чую, ви тут про тридцять третій рік говорите. У нас таке діялось, що хай Бог боронить.

— А ви звідкіля?

— З Кирилівки, Вільшанського району. Може чули?

— Це там Шевченко народився?

— Ні, він народився у Моринцях. Це зараз сусіднє село коло нашого. Я там працював. . . всі села знаю. Там є таке село «Зелена Діброва» — з 1 210 дворів залишилося 367.

— А то всі помиралі?

— Частина населення вмерла, частина десь розбіглась. . . Село опустіло. Там ще є Боровикове — 123 двори лишилося, а було більше шести сот. Село Тарасівка, Звенигородського району — пустка. В самих Моринцях чотириста хат спорожніло, а з Кирилівки половина лишилась.

— Не пошанували й пам'яті Тараса Григоровича?!

— Та, де там «пошанували»?! Возили на цвинтар, як і скрізь, по кілька трупів однією фірою. Знайшлися й тут активісти — таки з своїх. Старалися, аж поки й самі. . .

І добродій Т-ко розказував нам, як у селі Моринцях бригадир колгоспної бригади, Петро Ткаченко, щоб не гаїти підвід, наказав вивозити на кладовище всіх, хто не міг уже піднятися з місця! «Все одно подохнуть, чого ж з ними возитися. . . » — казав він. Його слухняні виконавці так і робили, а потім і само-

го Ткаченка вивезли тією ж підводою, у ту ж спільну яму. . .

— А в Вільшані, колгосп «Червоний Шлях» у п'ятій бригаді, Федір Тининика завів і вкинув у яму стару жінку, Вакуленкову Олену. Вона ще була жива, як він кидав — звір! А все той — Мусієнко Анатолій, партієць, він керував вивозом мерців на цвинтар.

«. . . Весна того року була дощова — розказував далі наш співбесідник — бур'яни росли в ріст чоловіка. Понад шляхом, між Кирилівкою та Будищами, коло будищанського озера в лободі, вже в кінці червня, люди знайшли дове дітей — одне років сім, а другому — може десять. Хто його знає чий вони? Ніхто їх не шукав, ніхто и питався за ними — згинули, як котенята. . .»

Доля окремих родин

Життя стало лутше, життя стало веселей,
товарищі!

Й. Сталін

I

Село Оріхово на Житомирщині мало понад три сотні дворів, а після 1933-го року залишилося ледве одна третя замешкалих хат — решта порожні. Були родини, що повимирали повністю. Наприклад, родина Тарасюків з семи душ — вимерла вся, вимерли Свинціцькі — шість душ, Соколовські — п'ять душ, Трілецький Федір — п'ять душ, Гарасимів Яків — десять душ, Вдовиченко Ярема — дванадцять душ, Майданович Пилип — вісім. . .

Особливо трагічною була доля родини Війтовичів. Наймолодший син — 16 років, повертався з Шахворівської школи через село Мар'янівку і на дорозі помер. Там його й поховали. Старша дочка Палажка померла на колгоспному полі. Стара Війтовичиха померла на вулиці, ідучи в колгосп на роботу. Труп батька знайшли обгризеним звірами в Коростишівському лісі. . .

Найстарший син, Вітович Семен; був начальником НКВД на Далекому Сході, в місті Владивосток. Після жнив 1933-го року він приїхав відвідати родину і застав порожню хату, що густо заросла бур'яном.

Побув три дні в Оріхово, розпитався людей про своїх батьків, брата й сестру, і знову поїхав до Владивостоку. Який з нього енкаведист був після цього? — не знаємо. . .

II

Про це ж село, Оріхово, розказував і другий співбесідник: «...Одного разу я йду з міста, бачу — сидить недалеко від дороги під сосною вдова Прилуцька Марія. Я до неї:

— А ходіть, Маріє, підемо разом!

Вона не відзивається. Підходжу, а вона мертва. Видко — їла, бо в лівій руці — шматок печива з конюшинного цвіту. Сіда їсти і померла під сосною, а вдома четверо дітей. . .

III

В селі Куча, Ново-Ушицького району на Кам'янець-Подільщині, жив чесний і працьовитий господар Білокінь Семен. Родина з шести осіб. Землі п'ять гектарів, двоє коней, дві корови і десятеро овець. До колгоспу не пішов — «куркуль».

Як куркульському господарству довели «тверде завдання» м'ясом і хлібом — виконав. Ще довели «план до двору» — виконати не було чим. Господарство описали і всю родину вигнали з хати.

Весною 1933-го року померли з голоду жінка, дочка і син. Наймолодшого сина — 4-р'юх річного хлопця забрав до себе дідько. Сам Білокінь і найстарший син залишилися живі — їх вислали в Архангельськ. На засланні батько помер, а син у 1942-му році повернувся до села. Що з ним тепер — не відомо. . .

IV

На Степанівських хуторах, Вороновицького району на Вінничині, жив роботящий селянин Михайло Д-ко. Мав він гарну хату, пару коней і корову. До колгоспу не пішов — «куркуль». Довели йому «план до двору» — не виконав. Секретар партійного комітету (приїхав з Московщини) наказав забрати в ньо-

го весь хліб, коні і корову. З хати не вигнав — лишив.

Весною 1933-го року померла з голоду жінка і троє дітей. Пухлий, зовсім кволий, Михайло зустрів того секретаря і сказав:

— Ви вже свого добилися. Дітей і жінку я поховав.

— Ето харашо — сказав секретар — вот здохнеш і ти, твій дом пригадітєся колхозу.

— Не дїждєш, собако! — сказав Михайло і пішов додому. Вдома він намочив ганчірку гасом, запалив і кинув на стріху. Коли вогонь спалахнув і охопив всю стріху, Михайло ввійшов до хати, ліг на лаві й згорів разом з хатою.

Страшна статистика

»О, мертвих тіл багряні гекатомби...«

Юрій Клен

I

». . . Сам я служив статистиком при Межбіжському районі на Вінничині. Був у багатьох селах. Деякі відомості маю в себе й тепер. . .

Село Шрубки — розстріляно за нещастя збіжжя 5 осіб, в тому числі чоловіків 3, жінок 2. Вислано в Сибір 39 осіб.

Село Матківці, дворів 312, населення 1 293 душ. Розстріляно за те, що на своєму власному городі зрізали колоски: чоловіків — 1, жінок — 2. На Сибір вислано 24 родини. Весною 1933-го року частина населення цього села розбіглась, частина вимерла і село опустіло цілком. Над цим селом був вивішений чорний прапор — знак, що село запечатане. У реєстрах писали: «вимерло від тифу».

Село Ходаківці, Проскурівського району. Дворів 263, населення 1 228. Розстріляно 2 чоловіки і 1 жінку. Вибуло з села 613 осіб — більшість з цього числа вимерла.

Село Лісові Гринівці. Дворів 283, населення 2 029 душ. Розстріляно жінку Ганку (прізвище забув) за те, що зрізала кілька колосків на власному городі.

Вислано в Сибір 40 родин. Вибуло з села 792 душ — більшість з цього числа вимерло.

Село Вериміївка, Красилівського району, Вінницької області. Дворів 128, населення 1 210 душ. Вислано в Сибір 3 родини. Скільки вибуло з села — відомостей не маю.

Слобідка Красилівська. Вислано з села 68 осіб. Вимерло багато, але точних відомостей не маю.

Я власними очима бачив, як енкаведист палицею забив жінку і прибив восьмирічну дитину за те, що рвали зелений горох на полі. . . »

Яким К-ук (уривок з листа).

II

» . . . Село Духанівка, Борівського району, Чернігівської області. Дворів понад вісімсот. Населення 3 240 душ. Скільки вимерло весною 1933-го року не знаю, але маю в себе список родин, які вимерли повністю. . . (Далі йде довгий список і проти кожного прізвища — кількість душ). . . Вислано за Урал з цього села 25 родин. Одна третина хат залишилась порожніми.»

С. Я-кий (Уривок з листа).

III

Про село Рудківці, Ново-Ушицького району, розказує добродій С. К-ко: » . . . В нашому селі з 1 460 осіб мешканців, весною 1933 року померло з голоду 338 — переважно чоловіки. Вислано на Сибір у 1930-му році 12 родин.

За двадцять років існування советської влади перейшли тюрму коло одної третини населення села, а до революції ні я сам, ні мій батько — не пам'ятаємо, щоб хтонебудь з нашого села сидів у тюрмі. . . »

IV

В селі Антонівка на Білоцерківщині одна вулиця зовсім зліквідована, бо весною 1933-го року всі по-вимирали з голоду.

— Я чув, що в нашому селі багато яблук. Це правда?

— Та колись було багато, а тепер усе, як вогнем перейшло! . . .

V

В селі Озаренцях, Кам'янець-Подільської області, жили самі «євангелісти». Після весни 1933-го року залишилося з них купка — більшість вимерла. . .

В селі Галайківцях, Куриловенького району, людей ховали в яру. Туди звалювали трупи і присипали вапном. . .

З села Дяківка, Вінницької області, вислали в Сибір та Мурманський край 54 родини — 234 душі. . .

VI

Весною 1933-го року я працював статистиком села Чорнин на Київщині — каже добродій В-ко — за директивами району, не можна було показувати, що люди вмирають від голоду. Треба було писати: «мруть від пошесних хворіб».

«Інтернаціонал»

I

«Усіх катів зітрем на порох. . .»

З тексту укр. мовою.

Добродій С-юк розповідає: В нашому селі бригадир кролгоспу зайшов до мого сусіда загадувати на роботу. А той саме розтирав зерна ячменю — робив борошно. Розтирав руками, бо ж млини закриті, а жорен не було. Покладе кілька зернин на камінець, а другим камінцем розтирає.

— Що ти робиш? — питає бригадир.

— Та ось — каже — «усіх катів зітру на порох!».

II

«Вставай-подмайся, рабочий народ. . .»

З тексту рос. мовою.

В селі Степанівці на Вінничині був активіст Матвій. Він дуже полюбив «Інтернаціонал». Бувало ходить по селі з комісією, забирає хліб у людей та все співає: — «Вставай-подмайся, рабочий народ». В селі так і прозвали його: «Вставай-подмайся».

Це було восени. Весною ж 1933-го року — саме квітувало жито, ми з кумом поверталися з міста. Ідемо полем та й говоримо між собою, чи дождемось з цього жита хліб їсти. . .

Коли дивимось: на обочині дороги, під нивою, лежить Матвій і носом землю рие. Ми підійшли та й гукаємо:

— Е, Матвій, вставай-подмайся!

А він підняв голову, глянув на нас, та й знову втикнув носа в землю. Там він під житом і помер. . .

Судили за колосок. . .

«Кати знущаються над нами. . .»

Т. Щепченко

I

В селі Шляхова засудили на десять років далеких таборів Гаврилюк Марію за те, що вона на власному полі — не на колгоспному — зрізала сотню дозріваючих колосків пшениці. Два тижні перед тим її чоловік помер від голоду.

II

В селі Оленівці, Захарівського району на Одещині, засудили на десять років Бондаренка Івана — батька чотирьох дітей. Вся вина його була в тому, що він кілька колосків жита зрізав на власному полі. . .

III

В селі Вереміївці на Полтавщині, після жнив 1933-го року, — оповідає добродій Пилип III-ий — син розкуркуленого, Лепетуха Григорій, хлопець 23-рільох років, на колгоспному полі збирав колоски. Площа була вже чиста: загребана, копн звезені, мали вийти плуги луцтити стерню.

Колгоспний об'їжчик, Канівець, зав'язаний активіст, побачив Лепетуху, догнав його конем і бив так, що забив до смерті. Вбивцю не судили.

Людожерство

Скляні, напів закрижанілі очі
Тих матерів, що власних немовлят
Жеруть із голоду! . . .

Юрій Клен — «Терщини»

Добродій Я-ин з Сумщини розказує: Одного разу мені прийшлося піти в село Дуброва знайти підводу, щоб сіно перевезла. Знайшов двох братів. Згодились.

Я веду їх показати, де те сіно. Ідемо селом, а один із них каже до мене:

— Ось, дивіться на цей двір. Позавчора тут мати зарізала дитину. Ще м'ясо в печі допрівало, а старша дівчина вийшла до дітей на вулицю, та й каже: — «А ми сьогодні м'ясо будемо їсти». — «А, де ж ви взяли?» — питають діти. — «Мама Мишу зарізали — вариться».

Як розказали діти своїм батькам, то до цього двору збіглися сусіди. Та жінка побачила, що люди збігаються — схопила дівчинку за руку, затягла до хати, скоренько стала діставати з печі те м'ясо, запихаючись їла сама і тикала дівчині до рук.

В цей момент настигли люди і не дали їм до кінця поїсти. Того ж дня приїхав міліціонер і забрав жінку до району.

* * *

«...Жах того пекольного, масового голоду українських селян ніякими словами змалювати не можна. І як би ви, шановні слухачі, не уявляли собі ті страхіння, вони все ж таки були страшнішими. Бо розум нормальної людини не здатний уявити собі той ступінь страждань від голоду, коли мати споживає труп своєї власної дитини...»

О. Степовий. З доповіді, виголошеної перед українською громадою в Лондоні, на Зелені Свята, 1948-го року.

«Червоні куркулі»

«За землю бились, а за врожай недоговорились».

Одна з нових приповідок

I

«...Те, що залишилося в моїй пам'яті про своє село. Ясна річ, що дуже багато бідняків загинуло на Мурмані та Сибірі, навіть бувших активістів та червоних партизан.

Був у нашому селі такий Поштир'ян Карпо. До революції був середняк. Разом із своїм батьком актив-

но виступав на боці совєтської влади. Був противником гетьмана та Петлюри. Збагатів за рахунок революції, бо одержав три гектари з поміщицької та церковної землі. В 1929-му році покінчив самогубством, бо не міг виконати державного податку та хлібоздачі, які були першим наступом на куркуля.

Ткачук Михайло покінчив самогубством у 1931-му році. В часи революції був за большевиків, а потім був суджений за активну участь у повстанні, яке було в нашому селі проти колективізації. (Мова йде про село Рудківці на Поділлі. О. В.).

Мосюк Опанас, Продун Іван, Продун Юхим, Нагорняк Григорій, Гнатюк Григорій, Кулик Кирило, Московчук Яким — вислані з родинами на Мурманськ у 1932-му році. Всі були перші совєтські активісти до колективізації: грабували майно поміщицьке, церковне та державне. А як прийшлося, то до колгоспу йти не хотіли — їх усіх розкуркулили і вислали. Всі погнули на Мурмані. . .

Ткач Петро, Семенюк В., Гандзюк Арсен — бувші червоні партизани з дивізії Котовського. Всі вони з Басарабії, залишились жити в моєму селі. Не було як вертатись, бо ж усі вони брали участь у повстанні проти Румунії. Всі вони йшли проти колективізації і загинули, як «вороги народу», від руки большевиків.

Не пишу вам тут про куркулів, а лише про бідняків. Нічого не пишу і про тих, що згинули в 1937-му році. . .»

Ф-р Г-ч (Уривок з листа).

II

«. . . Село Бернашівка, Яришевського району: Войтишин Юстим, Мельник Іван — бувші совєтські революціонери, противники українського руху, теж згинули, як. . . «червоні куркулі». . .

Самі знаєте, що кожне село в середньому має з тридцять хат-пусток, що людей з них або вислано, або знищено. . . і хто про це все може написати? . . .»

Ганч-к (Уривок з листа).

III

Село Литвиновичі: Ющенко Павло, бувший безземельний бідняк, збагатів за часів совєтської влас-

ти. Висланий з родиною в Сибір, як куркуль, в 1930-му році.

Рудь Кирило, до революції був разом із своїм сином — громадським чередником, землі своєї не мав зовсім. За часів революції був активістом, дістав багато землі — розбагатів. Висланий з родиною в Сибір у 1930-му році, як куркуль.

IV

Село Шарповка на Полтавщині. Був Шеремет Маркар — теж громадський пастух. Збагатів після революції, а в 1930-му році висланий, як куркуль. . .

V

Село Вериміївка, Красилівського району на Вінничині. В цьому селі був Марчук Степан — до революції не мав і свого городу. Під час революції був червоним партизаном. Большевики його наділили п'ятьма гектарами землі, а в 1930-му році розкуркулили і вислали в Сибір — «червоний куркуль».

У цьому ж селі був ще Архипович Гарасим, до революції мав пів гектара землі. Був активістом не тільки він, а й його жінка — Параска. Вона була першим советським депутатом у дні революції. Була відома активістка на весь Красилівський район, а в 1930-му році їх розкуркулили і обох вислали в Сибір. . .

Хам при владі

«Не дай, Боже, з хама пана»
Народня приповідка

I

В нашому селі — розповідає Х. П-ч — член партії Лисяк Михайло прийшов з комісією до свого тестя розкуркулювати. Все майно описав і в першу чергу почав забирати хліб. Забрав усе до зерна.

Підводи з хлібом відїхали і комісія хотіла вже йти геть. Лисяк зупинив комісію, а сам поліз на горище. На горищі нічого не було, крім дощок. Лисяк скидає й ті дошки. Брат його дружини — швагер, каже до нього:

— Що ти робиш, Михайле? — то ж тато собі на труну приготували!

— Нічого, — сказав Лисяк, — хай тільки скоріше здихає. Ми його й без труни поховасмо!

II

В селі Вереміївка на Полтавщині був комуніст Костиря Никифор. Коли його дружина привела близнят, то Костиря, замість імен, дав їм клички. Одного назвав Марксом, а другого Енгельсом.

В часи хлібозаготівалі Костиря був пострахом усього села. Весною, коли люди пухли і вмирили з голоду, він говорив:

— Слава тобі, Марксе з Енгельсом, дохнуть грішники проти комунізму!

Одного разу Костиря прийшов до хати «куркуля» і почав допитуватись:

— Що ти їси — чому й досі не спух? Га?! Кажі!!! Селянин виправдувався перед Костирею, як міг. Але надхнений будівник соціалізму не вірив «куркулеві» і вчинив обшук. Знайшов. Аж на дні скрині, як дорогоцінний скарб, «класовий ворог» заховав торбинку борошна, помішаного з товченою корою і листям.

Костиря Никифор реквізував «хлібні лишки в куркуля», виніс те борошно на вулицю і висипав у калюжу...

III

В селі Чорнин на Київщині, комсомолец Найченко зустрів на вулиці свою тещу — стару Горбачиху, роззув її і стягнув з неї кожух, «бо вона куркулька!»

IV

В селі Федорівка, Ростовської області, в 1932-му році загнали селян у підвал і напускали диму. Коли вже люди душилися, їх випускали і питалися:

— Ну, що, вже згадали, де закопали свій хліб?!

А були й такі...

«Тікай, тікай і не життя рятуй,
А душу...»

Юрій Клен — «Терщини».

В травні місяці 1933-го року, Краснокутський райком партії післав комсомольця Воргулу в село Му-

рафа на Харківщині, як уповноваженого по м'ясо-заготівлі.

Воргула приїхав до села, походив по хатах і побачив, що люди пухнуть і вмирають від голоду. Він пішов до сільради, викликав по телефону самого секретаря райкому і сказав:

— Я можу виконати ваш план м'ясопоставки, тільки не свиньми і коровами, а... людськими трупами!

Після такої заяви Воргулі довелося втікати світ-за-очі...

Активісти...

»Бог прутом не б'є!«

Народне прислів'я.

I

В селі Степанівці, активіст Андрусак Денис був завзятим хліботрусом. Восени він славився тим, що знаходив хліб, навіть у воді — на дні річки. А весною його вже опухлого забрали до лікарні. Але й там його так »шанували«, що не вистачило посуду для нього. Він пішов до дому за мискою. Подорозі спотикнувся, впав і більше не піднявся.

II

В селі Вільшана на Київщині бувший червоний партизан Несторенко Омелько, »викачував« хліб до останнього зерна. Весною 1933-му році спух і вмер від голоду.

III

В селі Березова, Курилівського району, з 2 300 душ населення померло від голоду коло шести сот. В часи революції це село було прихильне до большевиків. Звідтіля походив червоний партизан Струк. Той же Струк організував колгосп у Березовій, здіймав дзвони з церкви і виступав проти релігії.

Весною 1933-го року, молоді активісти, його ж вихованці, коли побачили до чого діяльність Струка довела село, відрубали йому голову і лишили записку: »Оце тобі за колгосп!«

VI

Добродій Федір Гордієвич розказував: В нашому селі був червоний партизан Бушовський Ілько. Він жорстоко переслідував усіх, хто був прихильником гетьманського руху в 1918-му році. За «гетьманство» він забивав людей до смерті.

Коли почали загонити селян до колгоспу, він не пішов. «Прихильники колективізації» били його дрючком по голові серед білого дня. Били і приговорювали:

— Оце тобі комуна, Бушовський!

Одного разу, колишні червоні партизани перев'язали мотузком Бушовського — бувшого свого командира, і тягли через бантину.

Пізніше він жалівся моєму сусідові: — «Рідна дочка і та до хати не пускає. Всі відцуралися мене!»...

Старий, хворий, він носив мішком порубані пеньки до міста, продавав і з того жив. Весною 1933-го року вмер від голоду під чужим тинем.

V

В селі Рудківцях, Панько Маріян був головою сільради, а ще раніше — головою комнезаму. Весною 1933-го року вмер від голоду разом з жінкою та двома дочками...

IV

В селі Ходаківці, Проскурівського району, весною 1933-го року помер від голоду колишній червоний партизан Іван Павлюк. Він був головою комуни в 1927-му році.

VII

В селі Дяківка на Вінничині помирали голодною смертю і активні прихильники большевизму: Розіковський Мартин, Цимбалюк Семен, Власенко Порфірій. Всі були колись на керівних роботах, але весною 1933-го року «гірка чаша» не минула і їх.

Жінку Власенка Порфірія знайшли аж через два тижні, коли вже собаки розтягали її тіло по бур'яні.

VIII

В селі Духанівка, Борівського району на Чернігівщині, помер від голоду Задорівців Іван — бувший червоний партизан, член комуністичної партії і головний організатор розкуркулення в цьому селі.

«Не копай комусь яму, бо сам у неї впадеш!»

Що народно мудрість треба пам'ятати кожному, а комуністам і більшовицьким активістам — в першу чергу.

«Вожді» бачили. . .

»Дивись, враже, та тиша,
може й тобі очі вилізуть«.
Народне прислів'я.

I

В червні 1933-го року, в розгар найбільшого голоду, до села Ковалівки, Немирівського району, приїжджав «всеукраїнський староста» — Григорій Іванович Петровський, тодішній голова ВУЦВК'у.

Цей «вождь» мовчки походив по селі, бачив опухлих, вмираючих і вже мертвих. . . Але це видовище йому не завадило смачно пообідати в директора Ковалівської цукроварні та й вернутися «во своясь».

Ніякісінької полегші для селян від цієї візити не було.

II

В містечку Калюс, Ново-Ушицького району, в червні 1933-го року, приїжджав Володимир Затонський — тодішній голова робітничо-селянської інспекції.

До цього «вождя» підійшов натовп кілька сот виснажених голодом селян.

Секретар районного партійного комітету сказав Затонському:

— Это те, которие не хатят работать.

— Що ж — сказав Затонський (цей «вождь» говорив українською мовою) — подохнуть, то буде наука для інших!

III

Восени 1932-го року, до містечка Козельщина на Харківщині, як уповноважений ЦК по хлібозаготівлі, приїжджав сам Молотов. Для нього спеціально провели стрілку від лінії Харків-Одеса.

В'ячеслав Михайлович сидів у салон-вагоні, викликав до себе партійну верхівку і «накручував їм хвоста».

Крутило він, як виявилось, дуже добрий, бо весною 1933-го року, в тих же Козельцях, вимерло від голоду понад тисячу наших селян.

Ці жертви лежать безпосередньо на совісті Молотова.

Переселенці

«На козацьких вольних трупах,
Окрадених трупах!»

Т. Шевченко.

I

Більшість мешканців села Чорник, Таращанського району на Київщині, весною 1933-го року, вимерла від голоду.

Ще перед жнивими, в червні місяці, з центральних районів Московщини приїхали переселенці. Найжорсткіше москалі витягали з хат мертві тіла наших селян і тут же, під хатою, закопували, щоб якнайшвидше зайняти мешкання.

Переселенці-москалі самі не голодали, вони одержували спеціальний «переселенський пайок» по 24 кілограми пшеничного борошна на місяць.

Зайдам-москалям наші люди докоряли, що вони користуються великим горем українських селян. Та вони виправдувалися тим, що їм говорили представники з Москви:

— Ви едете на свободніє места, где нужно население!

Дехто, в кого совість ще не згасла, переважно тамбовські мужики, повернулися назад в Московщину.

II

На Харківщині село Мурафи, Краснокутського району, вимерло від голоду. Залишилося трохи дітей, що були взяті на виховання активістами.

В опустіле село наїхали москалі й зайняли порожні хати. Одного разу, вже восени того ж 1933-го року, діти-сироти напали на дітей московських зайд і побили їх, вигукуючи:

— Знищили батьків голодом і засіли в наших хатах. Геть з наших хат! Геть з села!!!

За це засудили директора школи, педагога Стецюру, на 12 років каторжних робіт. Він бо ж не зумів роз'яснити учням значення приїзду переселенців, не прищепив дітям любови до «братнього русского народу»...

»ВОЖДІ« ВДОВОЛЕНІ

»Веселися, лютий кате,
Проклятий! проклятий!«
Т. Шевченко.

В січні 1934 року відбулися один за другим з'їзди КП(б)У в Києві та ВКП(б) в Москві.

На цих з'їздах »вожді« і свої мерзенні малороси і чужі — москалі, хвалилися успішним »славним« 1933-ім роком. Москаль — ворог, йому не дивуймося, але й дехто з своїх не ліпший.

I

»Раби, підніжки, грязь Москви...«
Т. Шевченко.

Генеральний секретар КП(б)У, Станіслав Косіор, заявив:

»... Тільки 1933 рік під безпосереднім проводом ЦК ВКП(б), товариша Сталіна, за його вказівками, ми на Україні провели боротьбу за викриття націоналістичного ухилу в КП(б)У, боротьбу з контрреволюційними елементами, з націоналізмом взагалі. Кожний на досвіді тепер бачить, як гостро потрібна була всебічна і нещадна боротьба з націоналістичним ухилом, з яким ми до цього часу не досить боролись. І те, що ми розгромили націоналізм, те, що як слід узялись до боротьби на селі — і вирішило успіх 1933-го року...«

Заступник прем'єра (голови ВУЦВК'у) Панас Любченко сказав:

»... Проїшов тільки один рік, славний 1933 рік. За зміцненим проводом перешикувала КП(б)У свої лави, піднесла боєздатність, роз-

громилла націоналістичний ухил, що його очолював Скрипник, розгромилла петлюрівські націоналістичні кубла в земельних, культурних й інших організаціях. Українські націоналісти і їх хазяїни за кордоном довго будуть пам'ятати, що таке ЧК — ДПУ Радянської України. . .»

Між іншим, був в Україні ще один «славний» рік — 1937 -ий, але Панас Любченко його не витримав — застрілювався. Отже, мабуть, і йому «ЧК — ДПУ Радянської України» про дещо нагадало. . .

Делегат з'їзду КП(б)У Литвин похвалився, що. . .

». . . КП(б)У в 1933 році провела велику працю, очищуючи наш апарат від націоналістичних елементів і петлюрівців. . .»

Шеф ДПУ в Україні — безпосередній кат, В. Балицький, говорив:

». . . В 1933-му році кулак ДПУ вдарив по двох напрямках, до яких входили куркульсько-петлюрівські елементи на селі. . . і подруге — по провідних центрах націоналізму. . .

Голова ВУЦВК'у, Григорій Петровський, говорив на XVII з'їзді:

». . . Нам було дуже важко боротися з проривом на національному фронті. Раніш у нас були атаки на роботу ЦК КП(б)У і всієї партії з боку націоналістів, ухильників. Свого часу ЦК КП(б)У на чолі з Кагановичем відбив ці атаки. Останнього ж періоду ми не так легко відбивали націоналістичні атаки. . . допомога від ЦК, особливо надіслання до нас відомих товаришів, була цілком вчасна. Ми справляємось тепер і ліквідуємо прорив на господарському фронті, а ДПУ з товаришем Балицьким на чолі викрило і ліквідувало контрреволюцію. . .»

Отже, саме КП(б)У не справилося б з націоналістичними елементами і лише «допомога» з Москви врятувала ситуацію. Ця «допомога», як каже сам Петровський, була вже нераз, бо раніше Каганович, а тепер «з товаришем Балицьким на чолі» справляється «вождь» України з своїм народом. . .

Після всіх цих заяв і промов, приходять на думку слова нашого Великого Тараса:

»Чого ж ви чванитеся — ви!
Сини сердешної України!
Що добре ходите в армі,
Ще краще, як батьки ходили?!«

II

»Звісно, московська напасть!«
Народня приповідка.

Павло Постишев — москаль, спеціально післаний в Україну, в січні 1933-го року, тепер — через рік, вихвалявся своєю діяльністю. Він виступав кілька разів. Найцікавіші для нас дві його доповіді — в листопаді 1933-го року та в січні 1934-го.

В своїй першій доповіді Постишев, між іншими справами, говорив і про культуру України, вірніше про «націоналізм» в українській культурі. Він сказав:

»... Адже ж це факт, що в 1933-му році в академічному виданні історії української культури надруковано: »... Україна, не дивлячись на всі свої зносини з Азією, з давніх давен до сьогоднішнього дня була культурним кутком Європи, і зрозуміти її культуру та мистецтво неможливо без зв'язку з культурою і мистецтвом Європи...«

Він, Постишев, ніби не знав, що ні один український науковець чи мистець, інакше і думати не може. Хоч він, Постишев, хвалиться, що розгромив Академію Наук (який то вже раз?!) та проте відірвати Україну від Європи йому не пощастить, як не пощастило нікому.

В своїй другій доповіді Постишев накреслив хронологію, етапи розвитку націоналістичного руху в Україні. Розуміється, з своєї московсько-комуністичної точки зору. Він сказав:

»... Процес СВУ був надзвичайно поважним сигналом для КП(б)У. З нього ми довідалися, що українська націоналістична контрреволюція перейшла до концентрації основної своєї роботи тут, на Радянській Україні, що така так-

тика української націоналістичної контрреволюції полягала в тому, щоб прощтовхувати своїх людей всюди, де тільки можна впроваджувати, до всіх ділянок суспільно-господарського і культурного життя, проникати в партію, в комсомол, щоб опанувати школу, використовуючи її для прищеплення націоналістичних ідей, вибрати надійні кадри з учнів вищої школи.

1931 року КП(б)У дістала другий надзвичайно гучний і тривожний сигнал. Викрито т. зв. «Український національний центр», який уявляв собою блок українських і галицьких націоналістичних партій. До цієї організації входять Чечель, Голубович, Мазуренко Василь, Лизанівський, Христюк, Яворський та інші. Це була бойова націонал-фашистська організація, яка ставила перед собою завдання об'єднання всіх сил націоналістичної контрреволюції і підготову повстання в Україні. . . . Про цю організацію говорив Балицький, кажучи, що це був блок українських націоналістичних партій — УКП, боротьбистів, есерів, есдеків та інших. Косіор зазначав, що до цієї організації належали також Грушевський і Косак. . . . Тимчасом — продовжував Постишев, — націоналістичні елементи особливо міцно активізувалися в 1931 та 1932 роках, проникаючи в нові і нові ділянки соціалістичного будівництва. На початку 1933-го року ДПУ викрило нову організацію «Українську військову організацію (УВО). . . .»

Підвела баланс діяльності Постишева і московська «Правда» — 18-го січня 1934-го року. Схарактеризувавши політичну ситуацію в Україні за 1933 рік, де про голод не згадується ні однісіньким словом — на те вона московська «Правда»! — зазначає, що дякуючи новому прововоді, ЦК КП(б)У і партія почала краще працювати, а тому й здобули великі успіхи!!!

Перемогу що — каже «Правда» — треба віднести на рахунок допомоги й безпосереднього керівництва

ЦК ВКП(б), а також особистого зацікавлення цією справою Сталіна.

Але — каже «Правда» — не дивлячись на те, що в Україні розгромлено класового ворога, він буде ще намагатися шкодити, псувати, боротися... Розбито контрреволюційний націоналізм, але небезпека національного шовінізму в Україні існує й далі...»

Оце останнє — «Правда» каже правду, бо націоналістичний рух в Україні — був, є і завжди буде, аж поки не запанує «... своя правда, в своїй хаті...» А жертви, які поніс український народ, Україна Москві не забуде!!

ЗМІСТ

1. Вступ	Ст. 3
2. Те, що я бачив власними очима	9
Села моєї дільниці	9
Подорож до Києва	17
3. Те, що я чув від очевидців	24
Діти	26
На батьківщині Т. Шевченка	29
Доля окремих родин	30
Страшна статистика	32
«Інтернаціонале»	34
Судили за колосок	35
Людожерство	35
«Червоні куркулі»	36
Хам при владі	38
А були й такі	39
Активісти	40
«Вожді» бачили	42
Переселенці	43
4. «Вожді» вдоволені	44

Василь Гіт
1970-71.

1